

точно хорошо представляют свою будущую профессиональную деятельность, против 69% медалистов производственного потока, 65% из которых хотели бы работать в НИИ после окончания университета (11% на подпотоке).

Медалисты производственного потока склонны проявлять большее упорство в достижении цели, 63% из них в случае неудачи намерены были поступать на этот же факультет вновь, через год, и 43% – до «победного конца», против 56 и 39% соответственно медалистов подпотока, наметивших себе такие же рубежи.

Поступившие по общему конкурсу на оба потока физического факультета имеют приблизительно такие же характеристики в мотивации профессионального выбора, как и медалисты, т. е. и те и другие руководствовались интересом к профессии, проявляли желание заниматься умственным трудом. Из поступивших на производственный поток 46% считают, что профессия соответствует их способностям, на педагогическом – 29%. Среди последних никто из опрошенных не отметил в качестве мотива «творческий характер труда», на производственном потоке таких было 44%.

У большинства поступивших на оба потока физического факультета интерес к физике сформулировался еще в школе. Профессиональные намерения поступивших на производственный поток чаще носят долговременный характер. «Производственники» более уверены в себе, в своих способностях и проявляют большую целеустремленность.

Не прошедшие по конкурсу часто имеют более высокие показатели по описанным параметрам, чем медалисты или прошедшие по конкурсу. Так, интерес к профессии в качестве мотива называют 90% не поступивших на подпоток и 83% – на производственный, «творческий характер труда» 37 и 53% соответственно, что выше, чем у поступивших. Профессия именно этим их и привлекает (40 и 63% соответственно), как и возможностью получить широкие знания (53%).

Более половины из них (54%) уверены в наличии способностей к выбираемой профессии: «увлеченность любимым делом» – в числе их профессиональных ценностей. Их профессиональные намерения имеют долговременный характер, у них также высока решимость добиваться поставленной цели.

Следовательно, среди не поступивших на факультет часто оказываются те, кто мог бы с успехом на нем учиться. Возможно, отличаясь меньшим прагматизмом, по сравнению с поступившими (а материалы дают основание это отметить), они оказываются менее защищенными от превратностей конкурсной борьбы, в которой учитывается только уровень знаний, а профессиональная направленность личности, способности не берутся в расчет.

Анализ полученных материалов говорит о том, что мотив «способности к выбираемой профессии» не является ведущим у абитуриентов и, следовательно, наличие способности не рассматривается ими как одно из самых необходимых условий профессионального выбора. Дальнейшее изучение профессиональных намерений абитуриентов, поступавших в Белгосуниверситет на все факультеты, показало, что отмеченные выше тенденции сохраняются. Это говорит о необходимости поиска надежных методов определения профессиональной направленности молодежи в процессе профессионального самоопределения и зачисления в учебные заведения.

А. Я. БЕНЯШ

СЯРЭДНЯЯ СПЕЦЫЯЛЬНАЯ АДУКАЦЫЯ: ВОПЫТ І ПРАБЛЕМЫ

Пошук новых шляхоў да эканамічнага, сацыяльнага і навукова-тэхнічнага прагрэсу, гуманных і дэмакратычных спосабаў аб'яднання грамадскіх, калектыўных і асабістых інтарэсаў патрабуе ўсямернай актыўнасці інтэлектуальнага і духоўнага патэнцыялу людзей, істотных перамен у сферы народнай адукацыі, асабліва ў рабоце сярэдняй спецыяльнай школы.

Праблема заключаецца не толькі ў расшырэнні маштабаў яе дзейнасці, павелічэнні колькасці спецыялістаў, але перш за ўсё ў якасным паляпшэнні яе структуры, удасканаленні формаў і метадаў навучання і выхавання

кадраў сярэдняга звяна для народнай гаспадаркі. Адсюль далейшае развіццё і павышэнне эфектыўнасці адукацыі – гэта настойлівае, аб'ектыўнае патрабаванне часу.

Галоўныя палажэнні дзяржаўнай палітыкі ў галіне сярэдняй спецыяльнай адукацыі распрацоўваюцца ў адпаведнасці з рашэннямі ўрада Рэспублікі Беларусь у рамках мерапрыемстваў па стабілізацыі сацыяльна-эканамічнага становішча, стварэнню новых інстытутаў, механізмаў і інструментаў дзяржаўнага кіраўніцтва грамадскімі працэсамі, якія адпавядаюць патрэбнасцям і перспектывам нацыянальнага адраджэння.

Як адзначаецца ў Законе Рэспублікі Беларусь аб адукацыі, сярэдняя спецыяльная адукацыя мае на мэце падрыхтоўку спецыялістаў сярэдняга звяна: непасрэдных арганізатараў і кіраўнікоў першасных звенняў вытворчасці, памочнікаў спецыялістаў вышэйшай кваліфікацыі, самастойных выканаўцаў пэўнай кваліфікаванай працы, якая патрабуе не толькі прафесіянальных уменняў і навыкаў, але і адпаведнай тэарэтычнай падрыхтоўкі¹.

Уступленне нашай суверэннай дзяржавы ў новы гістарычны этап развіцця яшчэ больш павышае ролю адукацыі ў эканамічным, сацыяльна-палітычным і духоўным прагрэсе грамадства, ставіць перед ёю новыя адказныя задачы.

Па-першае, устанаўленне сістэмы магутных стымуляў інтэлектуальнай працы патрабуе мабілізацыі адукацыйнай падрыхтоўкі, прафесійных ведаў і вопыту людзей, іх кампетэнтнасці і творчага падыходу да рашэння праблем на любым участку вытворчай дзейнасці.

Па-другое, адметнай асаблівасцю сучаснага этапа развіцця навукова-тэхнічнага прагрэсу з'яўляецца змяненне зместу працы, што патрабуе высокакваліфікаванага і творча думачага работніка.

Па-трэцяе, актывізацыя чалавечай працы ў рыначных адносінах выклікае ўзмацненне выхаваўчых функцый адукацыі, абавязанай садзейнічаць змяненню свядомасці чалавека, павышэнню ролі асобы і калектыву ў вытворчых працэсах і ў кіраванні, зацвярджэнню новых форм арганізацыі і стымулявання працы, няспыннаму ўдасканаленню вытворчых адносін.

Гэтыя і іншыя працэсы кардынальна змяняюць характар і змест працоўнай дзейнасці, эканамічныя, палітычныя, маральныя, сацыяльна-псіхалагічныя і іншыя адносіны; яны адлюстроўваюць новыя, больш высокія патрабаванні да агульнанавуковых і спецыяльных ведаў, прафесіянальнай кваліфікацыі, асабістых якасцей навучэнцаў.

Сярэдняя спецыяльная адукацыя з'яўляецца адной з форм атрымання агульнай сярэдняй адукацыі. Выдзяляюць два асноўныя шляхі, па якіх ідзе падрыхтоўка спецыялістаў сярэдняй кваліфікацыі: першы звязаны з прыёмам навучэнцаў на базе 9-гадовай адукацыі, другі – на базе поўнай сярэдняй школы. Сярод навучэнцаў сярэдніх спецыяльных вучэбных устаноў 49% складаюць асобы, якія разам са спецыяльнай адукацыяй атрымалі агульную.

Як адзначаецца ў праекце Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, «...прафесійная, сярэдняя, спецыяльная і вышэйшая адукацыя павінна быць даступнай для ўсіх у адпаведнасці са здольнасцямі кожнага»².

Цяпер у Рэспубліцы Беларусь функцыяніруюць 149 сярэдніх спецыяльных вучэбных устаноў, дзе навучаецца 140 тыс. чалавек. Прафесійная падрыхтоўка вядзецца па 95 спецыяльнасцях для прамысловасці, будаўніцтва, сельскай гаспадаркі, транспарту. Па 27 спецыяльнасцях ажыццяўляецца падрыхтоўка кадрў для лёгкай прамысловасці, сферы бытавога абслугоўвання, гандлю, камерцыйнай дзейнасці.

У апошнія гады значна павялічыўся прыём навучэнцаў па навукаёмкіх спецыяльнасцях, што выклікана запатрабаваннямі навукова-тэхнічнага прагрэсу: радыёапаратурабудаванне, вытворчасць электронных і электрычных сродкаў аўтаматызацыі, тэхнічная эксплуатацыя ЭВМ і інфармацыйных сістэм, вытворчасць станкоў з праграмным кіраваннем і робатаў; з'явіліся і новыя спецыяльнасці, патрэбныя для прадпрыемальніцкай дзейнасці: аўдытарства, маркетынг, біржавая дзейнасць, камерцыйная дзейнасць, арганізацыя фермерскіх гаспадарак і г. д.

Сёння стварэнне адзінай сістэмы бесперапыннай адукацыі працоўных, карэннае паляпшэнне адукацыі і выхавання, вывядзенне сярэдняй спецыяльнай школы на новы якасны ўзровень – немагчымыя без адчувальнага ўздыху агульнаадукацыйнага і культурнага ўзроўню грамадства і ўдаска-

налення нацыянальных адносін. Каб сістэма сярэдняй спецыяльнай адукацыі ператварылася ў дзейсны канал ажыццяўлення гэтай важнай мэты, патрэбна: распрацаваць і рэалізаваць сучасную дзяржаўную стратэгію развіцця сярэдняй спецыяльнай адукацыі; вызначыць і здзейсніць комплекс практычных мер па пераадоленню крызісных працэсаў і з'яў у сферы спецыяльнай адукацыі, па яе рэфармацыі і развіццю на базе новых вучэбных устаноў; інтэгрыраваць айчынную сярэднюю спецыяльную школу з аналагічнымі вучэбнымі ўстановамі краін СНД, наладжваючы з імі карысныя інтэлектуальныя камунікацыі.

Сучасныя сярэднія спецыяльныя вучэбныя ўстановы паступова пазбаўляюцца ад фармалізму, кансерватыўных настрояў, вучаць юнакоў і дзяўчат з рэальных жыццёвых пазіцый ацэньваць новыя з'явы грамадскага жыцця і выкарыстоўваць пазітыўныя вывады ў практычнай рабоце. Неабходна, каб будучыя спецыялісты сваім асабістым укладам садзейнічалі матэрыялізацыі мэтаў рэформы, цвярджэнню новага стылю работы, маральнаму абнаўленню грамадства. Рэалізацыя гэтай задачы патрабуе сёння таксама арыентацыі вучэбна-выхаваўчага працэсу на развіццё асобы, яго індывідуалізацыі, стварэння абстаноўкі супрацоўніцтва навучэнцаў і выкладчыкаў. У цяперашніх умовах паскоранага ўздыму павінна дасягнуць нацыянальная мова³.

Адчувальныя праблемы і дэфармацыйныя адхіленні ў светапогляднай падрыхтоўцы навучэнцаў тэхнікумаў і вучылішчаў сёння канкрэтнага вызначэння шляхоў і сродкаў іх папярэджання: аптымальнай рэалізацыі выхаваўчага патэнцыялу ўсіх агульнаадукацыйных, агульна-тэхнічных і спецыяльных дысцыплін; уключэння навучэнцаў у прадукцыйную працу ва ўмовах рынку; змянення зместу і характару вучнёўскай самадзейнасці; эфектыўнага ўздзеяння на жыццё моладзі сацыяльна-педагагічных комплексаў.

Безумоўна, павінна ўзрастаць роля сістэмы сярэдняй спецыяльнай адукацыі і ў выхаванні ідэйна перакананай, усебакова развітай асобы чалавека, у дасягненні збалансаванага ўзнаўлення кваліфікаваных кадраў для патрэб гаспадаркі. Першасная задача спецыяльнай адукацыі – здзяйсненне пераходу на новы, больш высокі ўзровень якасці навучэння і выхавання спецыялістаў творчага складу, забеспячэнне планамернага развіцця адукацыі.

Рэалізацыя гэтай праблемы патрабуе змяніць стэрэатып мыслення ў адносінах да вучэбнага працэсу, форм і метадаў навучання, да падрыхтоўкі выкладчыцкіх кадраў, усталяваць новы механізм узаемадзеяння сярэдняй спецыяльнай школы з вытворчасцю, дэмакратычныя метады кіравання сістэмай адукацыі і сярэднімі ўстановамі.

Грунтоўнай асаблівасцю сучаснай адукацыйнай тэхналогіі, якая шырока выкарыстоўваецца ў рэспубліцы, з'яўляецца інтэграцыя сярэдняй спецыяльнай адукацыі з іншымі адукацыйнымі сістэмамі. Стварэнне такіх аб'яднаных дазволіць скараціць адбор найбольш здольных навучэнцаў і падрыхтаваць з іх ліку высокакваліфікаваных спецыялістаў, сумесна праводзяць навукова-даследчую работу, эфектыўна выкарыстоўваць вучэбна-лабараторную базу і выкладчыцкія кадры. У Рэспубліцы Беларусь пачалося стварэнне сярэдніх спецыяльных вучэбных устаноў павышанага тыпу – каледжаў, дзе падрыхтоўка спецыялістаў рознага ўзроўню кваліфікацыі праводзіцца па шматступеньчатым вучэбным планам. Каледжы даюць магчымасць сваім выпускнікам атрымаць вышэйшую адукацыю за кароткі тэрмін.

У рашэннях Міністэрства народнай адукацыі адзначаецца, што глыбіня і тэмпы пераўтварэнняў у сярэдняй спецыяльнай школе не адпавядаюць патрэбам грамадства на сучасным складаным этапе. У сувязі з гэтым прызнана мэтазгодным унесці змяненні ва ўстаноўкі рэфарміравання адукацыі па наступных накірунках: рэалізацыя канцэпцыі ўсеагульнай сярэдняй адукацыі і ўсебаковага развіцця асобы; маштабнае тэхнічнае пераўзбраенне вучэбных устаноў, перавод іх на сучасныя ўмовы гаспадарання, ліквідацыя міжведамасных перагародак, правядзенне адзінай дзяржаўнай палітыкі ў сферы народнай адукацыі; усямерная дэмакратызацыя адукацыі; пераўтварэнне сістэмы падрыхтоўкі і перападрыхтоўкі выкладчыцкіх кадраў на падставе выбарнасці, замяшчэння кіруючых пасадаў шляхам конкурсаў, атрымання неабходнай псіхалагічна-педагагічнай падрыхтоўкі педагагічнымі работнікамі, якія не маюць адпаведнай адукацыі.

Асобае значэнне сёння набываюць таксама такія працэсы ў змесце адукацыі, як універсалізацыя (арыентацыя навучэнцаў на авалоданне

агульнымі прынцыпамі навукі і тэхнікі), шырокае выкарыстанне праблемных метадаў навучання, падрыхтоўка навучэнцаў да самастойнай працоўнай дзейнасці.

Сёння шэраг спецыяльнасцей, па якіх рыхтуюць тэхнікумы, ужо састарэлі, не карыстаюцца попытам. Таму каардынацыйныя ўстановы павінны ўдакладніць пералік рабочых прафесій, падрыхтоўка па якіх патрабуе ўзроўню сярэдняй спецыяльнай адукацыі. Патрабуе ўдакладнення таксама і наменклатура пасадаў, што падлягаюць замяшчэнню спецыялістамі з сярэдняй спецыяльнай адукацыяй. Сёння плануецца пераўтварыць шэраг тэхнікумаў у навуковыя ўстановы, максімальна наблізіўшы іх да адпаведных профільных вузаў: ліквідаваць ведамасную разрозненасць сярэдніх спецыяльных вучэбных устаноў, укараняць сістэму дзяржаўных заказаў і прамых дагавораў на падрыхтоўку спецыялістаў паміж прадпрыемствамі і навучальнымі ўстановамі; разам з паглыбленай спецыялізацыяй забяспечыць моўную і камп'ютэрную падрыхтоўку, навучанне менеджменту і маркетынгу.

З пераходам на рыначныя адносіны парушылася сістэма абавязковага размеркавання выпускнікоў. Пошук рабочага месца найбольш праблематычным стане для тых, хто ўпершыню будзе ўключацца ў вытворчыя працэсы. Гутарка ідзе не толькі аб эканамічных праблемах, звязаных з матэрыяльнымі стратамі, але і аб значных маральных і сацыяльных стратах. Немагчымасць для некаторай катэгорыі моладзі знайсці працу, адпаведную адукацыі, ушчэмлівае пачуцці грамадскай значнасці і асабістай годнасці. На наш погляд, гэта патрабуе стварэння фонду сацыяльнай абароны моладзі.

Палажэнне сярэдняй спецыяльнай школы пры пераходзе да рыначнай эканомікі можа істотна пагоршыцца з-за велізарнага дэфіцыту дзяржаўнага бюджэту.

Ва ўмовах рыначнай эканомікі тэхнікумы і спецвучылішчы будуць вымушаны ўключацца ў прадпрыемальніцкую дзейнасць, паляпшаць умовы, якасць адукацыі з дапамогай высокаплатных выкладчыкаў і супрацоўнікаў.

¹ Гл.: Закон Рэспублікі Беларусь «Аб адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь». Мн., 1992. С. 48.

² Гл.: Канстытуцыя (Асноўны Закон) Рэспублікі Беларусь. Праект // Народная газета. 1992. 22 жніўня.

³ Гл.: Закон БССР «Аб мовах у Беларускай ССР». Мн., 1990. С. 2.